

СІЧКО

Дмитро Сергійович
ds.sichko@gmail.com

УДК 347.43

к.ю.н., доцент, Чорноморський
національний університет імені
Петра МогилиПРАВОВА ПРИРОДА ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ
КОРПОРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІLEGAL BASIS AND DIRECTIONS OF IMPROVING THE CORPORATE
RESPONSIBILITYDOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2021.5.4>*SICHKO Dmytro – PhD in Law, Associate Professor, Petro Mohyla Black Sea National University*

У статті досліджено сучасний стан правового регулювання корпоративної відповідальності, визначено перспективи реформування інституту корпоративної відповідальності задля забезпечення дотримання корпоративних прав. Зокрема, встановлено, що корпоративний договір створює різні за своєю природою відносини (як зобов'язальні, так і корпоративні), має зобов'язальну сутність, тому у разі його порушення можуть застосовуватися заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань. З метою системного підходу до природи корпоративної відповідальності запропоновано відповідні зміни та доповнення до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю».

* * *

The paper examines the current state of legal regulation of corporate responsibility, identifies prospects for reforming the institution of corporate responsibility to ensure compliance with corporate rights. In particular, it was found that a corporate agreement creates a different nature of the relationship (both mandatory and corporate), it has a binding nature, so in case of violation may be applied civil liability for failure or improper performance of obligations. At the same time, corporate responsibility differs from civil law (classical) liability in the circle of responsible persons, the procedure for bringing to justice, corporate responsibility measures, etc. The case law illustrates that it is possible that a party to a corporate agreement does not systematically comply with the terms of the agreement, for example, does not participate in the general meeting of the corporation or votes against it with other parties to the agreement, which actually calls into question the successful achievement of corporate goals. agreement and its effectiveness as a regulator of relations for the joint management of corporate rights. In this case, an effective way to protect the rights of the parties to the contract is the obligation of the infringer to alienate its share in the authorized (composed) capital (shareholding) in favor of other participants in the corporate agreement at market or pre-agreed price. However, it is noted that the possibility of establishing an obligation to sell shares as a sanction for breach of corporate agreement raises some doubts. In fact, such an obligation is a restriction on property rights. It is proposed to solve this dilemma by reforming the institution of corporate responsibility for non-performance or improper performance of corporate obligations that correspond to the corporate rights of participants in the direction of separating it into a separate type of legal liability. In particular, it is proposed to supplement the Law of Ukraine "On Limited and Additional Liability Companies" Art. 7 "Corporate liability" reads as follows: "in case of non-performance (improper performance) of corporate obligations established by law, contract and constituent documents of the company, corresponding to the corporate rights of participants, sanctions in the form of compensation and exclusion of the participant may be applied".

Ключові слова: корпоративна відповідальність, забезпечення корпоративних прав, корпоративний договір, удосконалення законодавства

Keywords: corporate responsibility, ensuring observance of corporate rights, corporate agreement, improvement of legislation

ВСТУП

Проблеми забезпечення дотримання корпоративних прав усе більше привертають увагу науковців і практиків. Така ситуація видається цілком логічною, адже захищеність корпоративних прав є запорукою сприятливого інвестиційного клімату. З огляду на це виникає нагальна потреба удосконалення заходів для протидії їх порушенню. Одним із таких заходів, на наш погляд, є корпоративна відповідальність. А втім, на жаль, наразі в Україні відсутнє належне правове забезпечення функціонування інституту корпоративної відповідальності.

Не зважаючи на величезну кількість наукових робіт, присвячених регулюванню корпоративних прав та договорів, у вітчизняній літературі, станом на

сьогодні, проблеми правового регулювання корпоративної відповідальності за законодавством України майже залишилися поза увагою науковців. Зокрема, лише деякі аспекти цієї теми опосередковано вивчали: Ю.В. Соколовська, І. Сядриста, М. Федорко та ін.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

У процесі дослідження використано методи системного аналізу й синтезу, діалектичний метод, метод порівняння та узагальнення. Інформаційною основою статті є наукові праці вітчизняних вчених, нормативно-правові акти, національна судова практика.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

На основі результатів загальнотеоретичних та галузевих досліджень сучасного стану правового регулювання корпоративної відповідальності визна-

чити перспективи реформування інституту корпоративної відповідальності задля забезпечення дотримання корпоративних прав.

РЕЗУЛЬТАТИ

Системний аналіз положень нині чинного законодавства України у частині правового регулювання корпоративної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання корпоративних обов'язків, що кореспондують корпоративним правам учасників свідчить про наявність певних проблем у цій сфері як наукового характеру так і правозастосовного.

Зауважимо, що в науковій літературі [1, с. 51] простежується декілька різних підходів стосовно правової природи корпоративної відповідальності:

- 1) це різновид цивільно-правової відповідальності (у формі відшкодування збитків);
- 2) це різновид господарської відповідальності;
- 3) це окремий вид юридичної відповідальності – корпоративна (акціонерна) відповідальність;
- 4) не є окремим видом юридичної відповідальності й за суб'єктом складом може бути цивільно-правовою або господарсько-правовою.

Водночас прихильники точки зору про цивільно-правовий характер відповідальності осіб, що здійснюють управління господарським товариством, відносять її до деліктної, або до договірної, оскільки відносини між членами органу управління та господарським товариством є корпоративними, а корпоративні відносини – зобов'язально-договірними. Ми схилиємось до третього підходу природи корпоративної відповідальності.

На практиці цілком можливою є ситуація, коли учасник корпоративного договору (договору між акціонерами) систематично не виконує умов договору, наприклад, не бере участі у загальних зборах корпорації або голосує на них врозріз з іншими учасниками договору, чим фактично ставить під сумнів успішне досягнення мети корпоративного договору та ефективність його як регулятора відносин стосовно спільного управління корпоративними правами. У такому випадку ефективним способом захисту прав учасників договору міг би стати визначений у договорі обов'язок порушника відчужити свою частку у статутному (складеному) капіталі (пакет акцій) на користь інших учасників корпоративного договору за ринковою або попередньо обумовленою в договорі ціною.

Прикладом цього є справа Вищого господарського суду України № 5011–62/8101–2012 [2]. Так, у червні 2012 р. ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні Авіалінії України» звернулося до господарського суду м. Києва з позовом до Swissport International Ltd., ТОВ «Свіспорт Україна», яким просив суд:

- 1) визнати право власності на частку в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю «Свіспорт Україна» в розмірі 70,6 % статутного капіталу;

- 2) укласти між Swissport International Ltd. та ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні Авіалінії України» договір купівлі-продажу частки в статутному капіталі ТОВ «Свіспорт Україна» на запропонованих ним умовах.

Рішенням господарського суду м. Києва від

26.10.2012 р. у справі № 5011–62/8101–2012 позовні вимоги задоволено частково [3]. Постановою Київського апеляційного господарського суду від 25.09.2014 р. було задоволено позовні вимоги ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні Авіалінії України» про зобов'язання укласти договір купівлі-продажу частки Swissport International Ltd. у статутному капіталі ТОВ «Свіспорт Україна» [4].

З матеріалів справи вбачається, що підставою для вимог ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні Авіалінії України» про зобов'язання укласти договір купівлі-продажу частки Swissport International Ltd. у статутному капіталі ТОВ «Свіспорт Україна» є укладена між Swissport International Ltd. та ПрАТ «Авіакомпанія «Міжнародні Авіалінії України» угода про корпоративне управління від 21.02.2006 р. Угодою визначено, що у разі невиконання учасником товариства обов'язків, передбачених нею або статутом, у сумлінного учасника виникає право придбати частку невиконуючого учасника у статутному фонді товариства, а в учасника, який порушив відповідні зобов'язання – обов'язок продати частку.

Отже, відповідальність за порушення або неналежне виконання умов даних договорів має виключно договірний характер. Звідси впливає доцільність встановлення видів відповідальності сторін за невиконання або неналежне виконання зобов'язань за корпоративним договором у тексті самого такого договору на етапі його укладення. Водночас можливість встановлення обов'язку відносно продажу частки як санкції за порушення корпоративного договору викликає певні сумніви. Адже фактично такий обов'язок являє собою обмеження права власності, і, як відомо, ч. 1 ст. 321 Цивільного кодексу України говорить: «Право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні» [5].

Вирішити вказану дилему, на наш погляд, можна шляхом реформування інституту корпоративної відповідальності за невиконання чи неналежне виконання корпоративних обов'язків, що кореспондують корпоративним правам учасників у напрямі виокремлення її в окремий вид юридичної відповідальності. Адже попри те, що корпоративний договір створює різні за своєю природою відносини (як зобов'язальні, так і корпоративні), він має зобов'язальну сутність, тому у разі його порушення можуть застосовуватися заходи цивільно-правової відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язань.

Потрібно також врахувати, що корпоративну відповідальність можуть нести як учасники товариства перед товариством, так і товариство перед учасниками. Тому, зважаючи на вказане, неможна погодитися з думкою Ю.В. Соколовської [6, с. 205], яка пропонує корпоративну відповідальність визначати як встановлені законом, договором та установчими документами товариства санкції, що застосовуються у разі зловживання корпоративними правами або невиконання (неналежного виконання) корпоративних обов'язків, які полягають в особистих позбавленнях майнового характеру, а саме виключення учасника з товариства та примусовий продаж акцій (частки), що застосовуються як в юрисдикційному, так і в добровільному

порядку з метою відновлення або компенсації порушеного суб'єктивного корпоративного права.

Як слушно зауважують деякі науковці [7, с. 112], учасник правовідносин (зокрема корпоративних) повинен діяти доречно правам та законним інтересам інших учасників цих відносин в умовах здійснення ним суб'єктивних прав і обов'язків. У процесі нормального здійснення права межі здійснення права збігаються з межами права, а за зловживання правом цього не відбувається. Зокрема, межі здійснення прав акціонерів – це обернені до процесу здійснення прав акціонерами вимоги, які встановлюють межі реалізації акціонерами можливостей, які складають зміст даних прав. Головне ж у змісті обов'язків акціонера – це вказівка на необхідність певної поведінки, вид і міра якого встановлені у законі. Обов'язки акціонерів є найпоширенішим способом встановлення меж здійснення прав. Водночас зловживання корпоративними правами та невиконання корпоративних обов'язків зумовлює відповідь стосовно можливості товариства чи окремих його учасників застосувати групу корпоративних способів захисту прав, до яких варто віднести поряд із заходами захисту й заходи корпоративної відповідальності [6, с. 203].

На підставі викладеного вище під корпоративною відповідальністю пропонуємо розуміти вид юридичної відповідальності, що полягає у застосуванні санкцій за невиконання або неналежне виконання корпоративних обов'язків, що кореспондують встановленим законодавством, договором та установчими документами товариства корпоративним правам учасників. За цих обставин альтернативним механізмом відновлення порушених прав учасників корпоративного договору, на нашу думку, насамперед, має бути виплата компенсації.

Як слушно зауважується у літературі, компенсація є самостійним заходом відповідальності, яка є відмінною від збитків та неустойки [8, с. 243]. Так, відповідно до ст. 224 Господарського кодексу України [9], учасник господарських відносин, котрий порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги стосовно здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено. Під збитками розуміються витрати, зроблені управленою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управлена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною. Такий вид господарських санкцій виступає гарантією того, що суб'єкт господарювання у разі порушення зобов'язання стороною має передбачену законом можливість на відшкодування шкоди, завданої його невиконанням. Це викликано тим, що наслідки невиконання зобов'язання можуть призвести до різних збитків, і суб'єкт, права якого порушено, має можливість захисту своїх прав [10, с. 112].

Збитки, які виникають у разі порушення умов корпоративного договору, що не містить зобов'язань інвестиційного характеру, не стосується схвалення значних правочинів чи правочинів із заінтересованістю, або не містить обмежень стосовно розпорядження пра-

вом власності на акції (частки участі у статутному капіталі), безперечно, є найбільш складним у доказуванні, оскільки вони носять непрямий характер.

Оскільки, як вказує напрям розвитку судової практики, суди відмовляють у стягненні збитків у силу недоведеності факту протиправного діяння, вини, причинно-наслідкового зв'язку й навіть неістотності збитків, які не можуть відбитися на становищі сторін, стягнути збитки, що виникли в результаті порушення корпоративного договору, що є організаційним та не передбачає зустрічного майнового задоволення, практично неможливо.

Порівняно зі збитками, компенсація має перевагу, адже відповідно до ч. 7 ст. 26-1 Закону України «Про акціонерні товариства» [11], права сторін договору між акціонерами, засновані на такому договорі, зокрема право вимагати відшкодування завданих внаслідок порушення договору збитків, стягнення неустойки (штрафу, пені), виплати компенсації (фіксованої грошової суми або суми, що підлягає визначенню у порядку, передбаченому договором між акціонерами), застосування інших заходів відповідальності у зв'язку з порушенням договору між акціонерами, підлягають судовому захисту. Звідси випливає, що особа, чій права порушено, обмежується лише доказуванням факту порушення, за такої умови доводити та обґрунтовувати розмір компенсації не потрібно.

Відносно можливості стягнення неустойки, то необхідно зазначити, що сторони корпоративного договору вправі самостійно та на власний розсуд встановлювати розмір неустойки, умови застосування тощо. До того ж вони можуть домовитись про стягнення різного розміру неустойки за різні види порушень договору або ж визначити розмір неустойки з прив'язкою до вартості частки в статутному (складеному) капіталі, якою володіє учасник договору. Адже такий підхід до застосування неустойки законодавством не заборонений, а отже, може мати місце [12, с. 196–197].

Крім того, в якості санкцій передбачених корпоративною відповідальністю, на наш погляд, можна розглядати виключення учасника з товариства. Зауважимо, що відповідно до нині чинного законодавства, виключення учасника з ТОВ чи ТДВ належить до виключної компетенції зборів. За такої умови важливе значення мають як підстави для виключення учасника з товариства, так і дотримання вимог законодавства й установчих документів у разі скликання та проведення відповідних загальних зборів.

Необхідно зазначити, що у Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [13], на даний час визначено лише дві підстави для виключення учасника:

- 1) у разі невнесення вкладу до статутного капіталу в установленний строк (п. 1 ч. 2 ст. 15);
- 2) у разі смерті (припинення) учасника, якщо спадкоємці (правонаступники) своєчасно не звернулися із заявою про вступ до товариства (ч. 2 ст. 23).

Заслужує уваги у контексті досліджуваного питання також пропозиція про необхідність закріплення у Законі України «Про акціонерні товариства» [11] відповідальності акціонерів за дії (бездіяльність) останніх, що призвели до неплатоспроможності (банкрутства) товариства, та за здійснення акціонерами у

власних інтересах і за рахунок товариства діяльності від імені товариства, що не передбачена його статутними документами.

Водночас субсидіарна відповідальність має застосовуватися до акціонерів:

1) яким належить 50 і більше відсотків голосуючих акцій, чи які мають необхідну кількість голосуючих акцій, що забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність товариства (тобто мають вирішальний вплив на діяльність товариства);

2) які зареєструвалися для участі у загальних зборах акціонерів, де приймалося рішення, що призвело до неплатоспроможності (банкрутства);

3) голосували за прийняття такого рішення, про що свідчать протоколи загальних зборів учасників [14, с. 63].

З огляду на зазначене вище, пропонуємо доповнити Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» ст. 7 «Корпоративна відповідальність» наступного змісту: «у разі невиконання (неналежного виконання) встановлених законодавством, договором та установчими документами товариства корпоративних обов'язків, що кореспондують корпоративним правам учасників може бути застосовано санкції у вигляді компенсації, а також виключення учасника з товариства».

ВИСНОВКИ

Так, результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок про те, що нині назріла потреба реформування інституту корпоративної відповідальності шляхом виокремлення як виду юридичної відповідальності з метою підвищення ефективності забезпечення дотримання корпоративних прав та виконання корпоративних обов'язків.

Насамкінець, зауважимо, що питання реформування інституту корпоративної відповідальності потребує подальших наукових досліджень, зокрема, у напрямі вивчення закордонного досвіду в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Кологойда О.В. Окремі аспекти корпоративної відповідальності осіб, що здійснюють управління акціонерним товариством. *Право й суспільство*. 2016. № 4. С. 47–53.
2. Постанова Вищого господарського суду України від 26.11.2014 р. у справі № 5011–62/8101–2012. URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_4234137.html
3. Рішення господарського суду м. Києва від 26.10.2012 р. у справі № 5011–62/8101–2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32408063>
4. Постанова Київського апеляційного господарського суду від 25.09.2014 р. у справі № 5011–62/8101–2012. URL: <https://cases.legal/uk/act-uk1-40681181.html> (дата звернення: 20 квітня 2021 року).
5. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15>.
6. Соколовська Ю.В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності в корпоративних відносинах: дис. ... канд. юрид.: 12.00.03 / Навчально-науковий юридичний інститут ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2019. 260 с.
7. Калаур І.Р. Справедливість як об'єктивна основа здійснення та захисту цивільних прав. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф.,

присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна. Харків.: ХНУВС. 2017. С. 112–114.

8. Федорко М. Відповідальність за порушення корпоративного договору: окремі зауваження. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу*: збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 вересня 2019 року, м. Івано-Франківськ). С. 243.

9. Господарський кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 436–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>

10. Федорко М. Окремі аспекти реалізації права на відшкодування збитків за порушення договірних зобов'язань. Матеріали 70-ї наукової конференції професорсько-викладацького складу економіко-правового факультету ОНУ імені І.І. Мечникова, присвяченої 150-й річниці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (25–27.11.2015, м. Одеса). Одеса: Астропринт, 2015. С. 112–115.

11. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 № 514–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text>

12. Сигидин М.М. Майнові наслідки порушення корпоративного договору. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2015. № 39. С. 194–205.

13. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України 06.02.2018 року № 2275–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2275-19>

14. Сядриста І. Відповідальність акціонерів у рамках корпоративних відносин. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 2. С. 60–64.

References

1. Kolohoida O.V. Some aspects of corporate responsibility of persons managing a joint stock company. *Law and society*. 2016. № 4. pp. 47–53. (in Ukrainian).
2. Resolution of the Supreme Economic Court of Ukraine of 26.11.2014 in the case № 5011–62 / 8101–2012. URL: http://vgsu.arbitr.gov.ua/docs/28_4234137.html (in Ukrainian).
3. Decision of the Economic Court of Kyiv of 26.10.2012 in the case № 5011–62 / 8101–2012. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32408063> (in Ukrainian).
4. Resolution of the Kyiv Economic Court of Appeal of 25.09.2014 in case № 5011–62 / 8101–2012. URL: <https://cases.legal/uk/act-uk1-40681181.html> (in Ukrainian).
5. Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 435–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (in Ukrainian).
6. Sokolovska Yu.V. Participants of business associations as subjects of civil liability in corporate relations: diss. ... PhD in legal sciences: 12.00.03 / Educational and Scientific Law Institute of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2019. 260 p. (in Ukrainian).
7. Kalaur I.R. Justice as an objective basis for the exercise and protection of civil rights. *Problems of civil law and process: theses of participants of scientific-practical. conf., dedicated. bright memory of O.A. Pushkin*. Kharkiv.: KhNUVS. 2017. pp. 112–114. (in Ukrainian).
8. Fedorko M. Responsibility for breach of corporate agreement: some remarks // *Legal protection of corporate rights under the laws of Ukraine and the European Union*: collection of scientific papers on the materials of the XVII International Scientific and Practical Conference (September 27–28, 2019, Ivano-Frankivsk). P. 243. (in Ukrainian).
9. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 № 436–IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15> (in Ukrainian).
10. Fedorko M. Some aspects of the implementation of the right to compensation for breach of contractual obligations //

Proceedings of the 70th scientific conference of the teaching staff of the Faculty of Economics and II Mechnikov Law of ONU, dedicated to the 150th anniversary of I.I. Mechnikov Odesa National University named after (November 25–27, 2015, Odesa). Odesa: Astroprint, 2015. pp. 112–115. (in Ukrainian).

11. On joint-stock companies: Law of Ukraine of September 17, 2008 № 514–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17#Text> (in Ukrainian).

12. Syhydyn M.M. Property consequences of breach of

corporate agreement. *Current problems of improving the current legislation of Ukraine*. 2015. № 39. pp. 194–205. (in Ukrainian).

13. On limited and additional liability companies: Law of Ukraine of February 6, 2018 № 2275–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2275-19> (in Ukrainian).

14. Syadrysta I. Responsibility of shareholders in the framework of corporate relations. *Entrepreneurship, economy and law*. 2019. № 2. pp. 60–64. (in Ukrainian).